

Inż. Dominik Gřešák jest doktorantem na Uniwersytecie Mendla w Brnie, Czechy.

E-mail:
xgresak@mendelu.cz

Tłumaczenie: Sławomir Czech, Agnieszka Kristof.

Redaktorzy serii:
Sławomir Czech,
Lubor Lacina.
Kontakt: slawomir.czech@ue.katowice.pl;
lubor.lacina@mendelu.cz

Opracowanie powstało w ramach projektu „Visegrad Group Cooperation within the EU: Challenging the Rise of Euroscepticism” finansowanego przez Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki.

<http://v4cooperation.eu>

[1]

Modernizacja edukacji jako sposób na eurosceptycyzm w krajach Grupy Wyszehradzkiej

Dominik Gřešák

Streszczenie

Kraje Grupy Wyszehradzkiej często reagują negatywnie na działania UE, unikają jednak wychodzenia z propozycjami kompromisowych rozwiązań. Wydaje się, że w wielu obszarach zanikają wysiłki na rzecz współpracy z innymi członkami UE. Tendencje te mogą być równoważone poprzez inicjowanie proeuropejskich działań w zakresie edukacji, informacji i tożsamości.

Zalecenia dla decydentów:

- Podjęcie problemu populizmu, nacjonalizmu i dezinformacji poprzez aktywne kampanie informacyjne finansowane przez UE.
- Synchronizacja polityk dotyczących przestrzegania celów politycznych i poszanowania liberalnych wartości UE.
- Modernizacja systemów edukacyjnych, które obecnie nie poruszają tematu umiejętności korzystania z mediów ani nie uwzględniają w zadowalający sposób nauczania o historii najnowszej, podstawowych prawach w ramach członkostwa w UE i właściwych jej wartości.
- Podejmowanie działań w celu stworzenia poczucia tożsamości europejskiej (identyfikacji z wartościami europejskimi i działań opartych na współpracy).
- Upowszechnianie wiedzy o politycznych i gospodarczych korzyściach członkostwa w UE.

Wybrane przejawy eurosceptycyzmu w V4

Eurosceptycyzm można rozumieć jako krytyczną postawę wobec jednego lub wielu obszarów polityki UE, jak również jako krytykę integracji europejskiej jako procesu (Kaniok 2011). Przejawy eurosceptycyzmu związane są często z promowaniem dyktatu politycznego (Ultan, Ornek 2015). Partie populistyczne wykorzystują UE jako kluczową przyczynę niepowodzenia w promowaniu interesu narodowego swojego kraju (Danics, Tejchmanová 2017). Ultan i Ornek (2015) zauważają jednak, że jeśli skoncentrujemy się na źródłach eurosceptycyzmu, zamiast postrzegania tego zjawiska w formie procesowej, to siła argumentacji eurosceptyków dostrzegalnie słabnie.

Aktualnie Unia Europejska krytykuje Węgry i Polskę za podważanie niezależności mediów i sądownictwa oraz za stan ich systemów politycznych. Jesienią 2020 roku Węgry i Polska zablokowały przyjęcie budżetu UE na lata 2021-2027 (ČTK 2020). Polskie „strefy bez LGBT” zostały potępione przez Komisję Europejską, a nowe prawo zakazujące informowania szkół o orientacji seksualnej mniejszości zostało ostro skrytykowane na Węgrzech (CT24, 2021). Premier Węgier Viktor Orbán kwestionuje głębszą integrację z UE i krytycznie odnosi się do jej polityki migracyjnej (Zgut, Csehi 2019). Lider polskiej partii rządzącej Jarosław Kaczyński w eurosceptycznej retoryce porusza takie tematy, jak rozczarowanie wobec Europy Zachodniej, migracje, poparcie dla tradycyjnych wartości rodzinnych oraz potępienie poprawności politycznej związanej z mniejszościami muzułmańskimi i LGBTQ. Dodatkowo uderza w Komisję Europejską za rzekome nastawianie na polską suwerenność (Zgut, Csehi 2019). Czeska partia polityczna ANO, kierowana przez premiera Andreja Babiša, opowiada się na reformowaniu UE i redukcją biurokracji w Brukseli. Podczas kryzysu migracyjnego w Europie Babiš skrytykował też przyjmowanie uchodźców w Czechach (Koźbial 2020). Ponadto, według raportu Komisji Europejskiej, pozycja polityczna Andreja Babiša znajduje się w konflikcie interesów z jego zaangażowaniem biznesowym w postaci ekspansji holdingu Agrofert. Zdaniem audytorów dotacje z funduszy strukturalnych UE, które spółki otrzymywały od holdingu od 9 lutego 2017 r., były nieuzasadnione (ČTK, Aktuálně.cz 2021). Na Słowacji nie ma obecnie lidera politycznego o tak wyraźnej eurosceptycznej narracji, jak w wyżej wymienionych państwach. Wręcz przeciwnie, Šabata (2021) stwierdza, że prezydent Čaputová opowiada się za zniesieniem prawa weta, aby porozumienie wszystkich państw członkowskich UE nie było blokowane tylko przez jedno państwo. Ušiak i Jankovská (2019) twierdzą jednak, że w słowackim społeczeństwie pojawił się eurosceptycyzm, a jednym z powodów jest radykalizacja ludzi i elit politycznych, co skutkuje zwiększoną wrażliwością na kontrowersyjne kwestie społeczne. Na Słowacji również temat migracji jest wykorzystywany przez populistów i eurosceptyków (np. ESNS).

Identyfikacja możliwych zagrożeń wynikających z eurosceptycyzmu

Obecnie tylko w Czechach nieufność wobec UE przewyższa zaufanie do niej (Komisja Europejska 2021a). W 2010 roku zaufanie do UE było wyższe na Słowacji i w Polsce niż na Litwie (jednym z najbardziej proeuropejskich krajów). Jednak w 2015 r. można było zauważyć spadki zaufania do UE wśród wszystkich krajów V4 w porównaniu z 2010 r. (Polska: 48 vs. 58%; Słowacja: 48 vs. 71%; Czechy: 43 vs. 50%) (Komisja Europejska 2011; 2015). Mniej więcej w tym czasie UE doświadczała kryzysu migracyjnego i mierzyła się ze skutkami kryzysu zadłużenia – dwoma czynnikami, które mogły spowodować wzrost nastrojów eurosceptycznych.

Obecna narracja eurosceptyczna w państwach V4 może zaszkodzić stosunkom politycznym w gronie wszystkich państw członkowskich UE. Narastający w krajach V4 eurosceptycyzm, może zachęcić niektóre frakcje polityczne pozostałych członków wspólnoty do zaangażowania się w eurosceptyczną narrację. Mogłoby to skutkować rozdrobnieniem wspólnoty unijnej i w efekcie negatywnie odbić się na stosunkach politycznych i gospodarczych, jak również spowodować paraliż międzynarodowej współpracy, niemożliwy do rozwiązania w drodze konsensusu.

W przeciwieństwie do Słowacji, Węgry, Polska i Czechy nie należą do strefy euro. W dwóch ostatnich krajach opinia publiczna jest przeciwko wejściu do strefy euro (w Polsce 56% respondentów jest przeciw wejściu do strefy euro, w Czechach 60%, a na Węgrzech 31%) (Komisja Europejska 2021b). Nastroje eurosceptyczne mogą przenieść debatę na temat przyjęcia euro na poziom emocji i przyćmić tym samym konstruktywny dyskurs na temat pozytywnych i negatywnych konsekwencji związanych ze wspólną walutą (np. koszty transakcyjne, wymogi członkostwa w strefie euro itp.).

Populiści mogą wykorzystać ewentualny wzrost nieufności społecznej wobec UE do zwiększania presji na jej opuszczenie. Przykładem takiego obrotu rzeczy jest referendum w sprawie wyjścia z UE przeprowadzone w Wielkiej Brytanii. Ewentualne opuszczenie UE będzie mieć negatywny wpływ na państwa V4, w tym na politykę handlową i koniunkturę gospodarczą, co byłoby konsekwencją wyjścia z Jednolitego Rynku UE. W aspekcie ekonomicznym istniałoby również ryzyko spadku bezpośrednich inwestycji zagranicznych w krajach V4. Kapitał finansowy inwestorów zagranicznych mógłby więc zostać przeniesiony do innych państw członkowskich (np. Rumunii czy Słowenii).

Wraz ze wzrostem eurosceptycyzmu partie polityczne reprezentujące poglądy nacjonalistyczne lub ksenofobiczne mogą wreszcie dojść do władzy. Przykładem jest czeska partia polityczna SPD, która według

raportów rządowych głosi poglądy ksenofobiczne i silnie nacjonalistyczne (por. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Republiki Czeskiej 2021). SPD otwarcie promuje również wyjście z UE (SPD 2021). Partie z poglądami ksenofobicznymi, nacjonalistycznymi, a nawet populistycznymi mogą podważać wartości demokratyczne, co może mieć negatywny wpływ na pozycję międzynarodową państwa skłaniającego się do autokratycznego stylu rządzenia.

Jak ograniczyć szkody wyrządzane przez postawy eurosceptyczne?

Politycy są świadomi potęgi mediów i nie sprzeciwiają się jej wykorzystywaniu. Środek ten był, dla przykładu, nadużywany przed referendum w sprawie wystąpienia Wielkiej Brytanii z UE. Kampania „Vote Leave” na krótko przed referendum zdefraudowała 750 000 funtów, które wydała na internetowe kampanie dezinformacyjne (TED 2019). Przykłady wykorzystywania mediów do celów politycznych można znaleźć również w V4. Dzienniki należące do grupy medialnej MAFRA (własność Babiša), były krytykowane za stronniczość polityczną (Jiráková, Köpplová, 2020). Kampanie wyborcze w 2013 i 2017 roku zdominowały reklamy ANO. W przeciwieństwie do innych partii politycznych, finansowanie ANO nie jest uzależnione od funduszy państwowych ani składek członkowskich. ANO ma tylko jednego sponsora – Babiša (Buštková, Guasti 2019). W Polsce partia polityczna PiS powołała nowe kierownictwo w publicznej telewizji i radiu, czego skutkiem było zwolnienie trzystu pracowników oraz dobrowolne odejście wielu dziennikarzy. Ważne funkcje powierzono osobom lojalnym wobec PiS (Aktuálně.cz 2020). Na Węgrzech istnieje prorządowe stowarzyszenie mediów, które ułatwia cenzurę i kontrolę treści medialnych. Zarówno Rada ds. Mediów, jak i węgierski Urząd ds. Konkurencji (organy kontrolowane przez Fidesz) uniemożliwiły ze względów politycznych łączenie niezależnych grup medialnych (Griffen 2020). Na Słowacji centrolewicowy rząd ówczesnego premiera Fico przekierował swoje reklamy do zaprzyjaźnionych mediów (radio Viva, kanał informacyjny TA3, dziennik Pravda). Rząd ograniczył również zamieszczanie reklam w centroprawicowych mediach – rządowe wydatki na reklamę stały się orężem politycznym (Transparency International 2013). Opierając się na powyższych przykładach, uważamy, że należy zwiększyć ochronę mediów, ponieważ są one niezbędne dla dobrze funkcjonującej demokracji.

Populści walczą obecnie o zniszczenie wizerunku Zachodu jako miejsca większych możliwości (lepszego standardu życia) i kwestionują przekonanie, że zachodni liberalizm jest atrakcyjnym kierunkiem dla emigrantów z krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Celem populistów z tego regionu jest udowodnienie, że Wschód jest lepszy niż Zachód (Krastev, Holmes 2018). W każdym razie spojrzenie na stan demokracji i poziom życia w krajach Europy Wschodniej nienależących

do UE, takich jak Ukraina i Białoruś (Perlínová 2020; UNICEF 2020), sugeruje, że wyjście z UE nie byłoby korzystne politycznie i gospodarczo dla obywateli krajów V4.

Spadek postrzeganych korzyści wynikających z członkostwa w UE wynika również z tego, że obywatele nie zauważają szybkiej poprawy poziomu życia. Węgrzy nie dostrzegali wymiernych osobistych korzyści z członkostwa, chociaż przed przystąpieniem do UE w latach 90. podkreślano tam korzyści polityczne tj.: udział w instytucjach UE, gwarancję silnej demokracji, swobodę przemieszczania się i zniesienie granic między państwami członkowskimi (Heller, Kohut, Kriza 2013). Podobne odczucia odnotowano w Czechach; wraz z nadejściem demokracji ludzie oczekiwali dobrobytu, a ponieważ ich oczekiwania nie zostały spełnione, chętnie poszukują alternatywy politycznej (Císař 2019). Obywatele krajów V4 potrzebują dzisiaj wiarygodnych informacji o korzyściach płynące z członkostwa, które powinni docenić. Rekomendowana jest większa przejrzystość w wykorzystywaniu środków finansowych UE. Przykładowo za lata 2014-2020 według Komisji Europejskiej (2020a) państwa V4 wniosły 57 952,8 mln euro do budżetu UE i otrzymały z niego 195 685 mln euro. Dla porównania tylko Niemcy i Francja łącznie wniosły do budżetu UE 349 490,6 mln, a otrzymały 179 002 euro.

Należy również wspomnieć o kwestii tożsamości. Khaled (2019) zauważył, że tożsamość narodowa zawsze będzie silna i nie ustąpi miejsca tożsamości europejskiej. Możliwe jednak, że te dwie tożsamości mogą współwystępować. Przyczyny słabej tożsamości europejskiej wynikają głównie z następujących czynników: nastawienia na bodźce ekonomiczne, indywidualnych preferencji oraz silnej bazy czołowych partii politycznych.

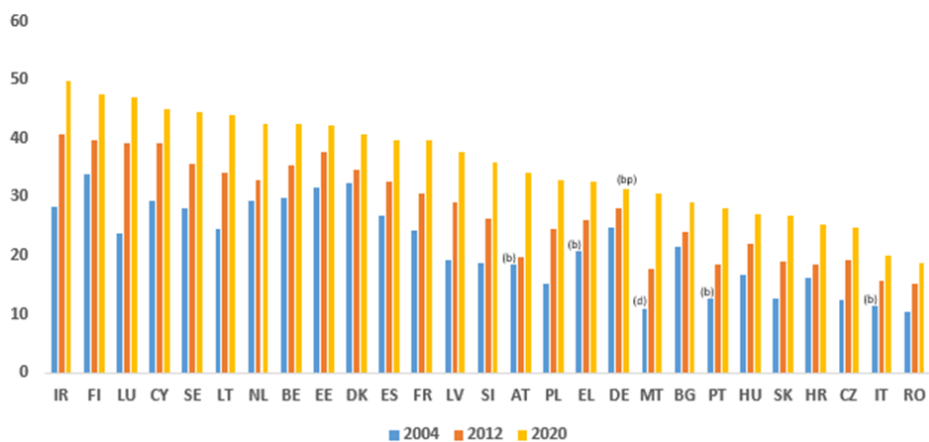
Narody europejskie mają własne kultury, języki, zwyczaje i tradycje. Wielu z nich walczyło ze sobą w przeszłości i dopiero w latach pięćdziesiątych XX wieku rozpoczął się dłuższy okres bez wojny. Wszystko to utrudnia powstanie tożsamości europejskiej. Mimo to możliwe jest przełamanie tej bariery, np. poprzez modernizację systemu edukacji lub transgraniczną mobilność pracowników i studentów. UE została stworzona, aby zjednoczyć narody Europy i wzmocnić pokój, dlatego warto myśleć w kategoriach wspólnoty.

W oparciu o zarysowane powyżej czynniki związane z eurosceptycyzmem, zaleca się skoncentrowanie na modernizacji systemu edukacyjnego. Luc Van den Brande, doradca przewodniczącego Komisji Jean-Claude'a Junckera, zaproponował podnoszenie świadomości na temat integracji europejskiej wśród młodych ludzi w celu zwiększenia zaufania między UE a państwami narodowymi. Zalecił on wprowadzenie edukacji ogólnej o UE i jej historii (Fox, Euractiv.com 2018). Parla-

ment Europejski doprecyzował tę propozycję w projekcie rezolucji Parlamentu Europejskiego w sprawie uczenia się o UE w szkole (2015/2138(INI)). Parlament Europejski nadmienił, że w celu zmniejszenia postaw eurosceptycznych w społeczeństwie, a także ograniczenia poczucia deficytu demokracji, obywatele powinni być lepiej informowani o UE i powinni być zachęceni do zainteresowania się projektem zjednoczenia Europy i aktywnego udziału w nim (Parlament Europejski 2015). Warto o tym wspomnieć, ponieważ aż 50% Czechów nie rozumie w jaki sposób funkcjonuje Unia. Na Węgrzech wskaźnik ten wynosi 38%, na Słowacji 32%, a w Polsce 19% przy średniej dla UE na poziomie 37% (Komisja Europejska 2020b). Dzięki unowocześnieniu systemu edukacyjnego możliwe będzie zwiększenie świadomości obywateli na temat UE oraz zwiększy się możliwość obiektywnej oceny zalet i wad członkostwa. Jest to niezbędne dla zapewnienia obywatelom informacji na temat ich praw w UE lub różnic między państwami członkowskimi a państwami pozostającymi poza Unią. W ramach długofalowej strategii konieczna jest w szczególności edukacja dla pokolenia przedprodukcyjnego, ale informowanie produkcyjnej i postprodukcyjnej części populacji jest równie ważne. To te pokolenia decydują bowiem, w jakim stanie prześlą swój kraj przyszłemu pokoleniu.

Rysunek 1: Odsetek obywateli UE w wieku od 25 do 64 lat z wyższym wykształceniem

Stosowane znaczniki: b = Podział w szeregach czasowych, d = Definicje różnią się, więcej metadanych w Eurostacie (2021), p = tymczasowe.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostatu (2021).

Modernizacja edukacji to nie tylko podnoszenie świadomości politycznej obywateli na temat UE, ale także podnoszenie kwalifikacji jednostek, co ma pozytywny wpływ na wzrost ich atrakcyjności na rynku pracy i poprawę standardu życia. Co więcej, naukowcy (Foster i Frieden 2021; 2017; Becker, Fetzler i Nova 2017) wykazali, że osoby dobrze wykształcone i wysoko wykwalifikowane najbardziej skorzystały na integracji europejskiej i podzielają pozytywne nastawienie do UE. Baute i in. (2018) twierdzą z kolei, że osoby z wyższym wykształceniem mają

niższy poziom lęku przed integracją europejską niż osoby z niższym wykształceniem. Sarrasin, Kuhn i Lancee (2018) wspominają, że chociaż Szwajcaria nie jest członkiem UE, Szwajcarzy z wyższym wykształceniem i wyższymi dochodami popierają UE, zamiast być eurosceptykami. Rysunek 1 przedstawia dane dotyczące wykształcenia wyższego w krajach UE. Kraje V4 (zwłaszcza Węgry, Słowacja i Czechy) pozostają daleko w tyle. W ciągu ostatnich 8 lat miał jednak miejsce wysoki wzrost liczby osób z wyższym wykształceniem: w Polsce o 8,4% (11. najszybszy wzrost wśród 27. krajów), na Słowacji o 7,8% (13. najszybszy), na Węgrzech o 5,1% (23. najszybszy) i w Czechach o 5,6% (21. najszybszy). Zmiany te pozostawiają wciąż wiele do życzenia, ale inicjatywy polityczne są w stanie przynieść pozytywne zmiany w tym obszarze.

Rekomendacje w zakresie modernizacji edukacji

W oparciu o powyższe spostrzeżenia sformułowaliśmy następujące rekomendacje dotyczące sektora edukacji. Zalecenia te mają na celu wyeliminowanie niekonstruktywnego eurosceptycyzmu i są skierowane zarówno do pokoleń przedprodukcyjnych, jak i do produkcyjnych i poprodukcyjnych. Określono też, które organy powinny odpowiadać za wdrażanie poszczególnych zaleceń.

Rekomendacje dla kierownictwa uczelni i instytutów naukowych, placówek oświatowych, ministerstw edukacji oraz władz regionalnych i gminnych:

⇒ Zwiększone wsparcie dla działań organizacji pozarządowych i think tanków poprzez podkreślenie wagi stosunków międzynarodowych. Na szczególną uwagę zasługują organizacje pozarządowe uczestniczące w informowaniu obywateli o działaniach UE i ich prawach w ramach członkostwa w tym ugrupowaniu, zajmujące się integracją migrantów z zagranicy w kraju, pomagające współobywatelom w znalezieniu pracy w UE czy organizujące wydarzenia mające na celu poszerzanie wiedzy o innych narodowościach i kulturach. Ministerstwa edukacji, wydziały uczelni, ośrodki oświatowe, ale także władze miejskie i regionalne (departamenty zajmujące się edukacją i kulturą) powinny pomagać organizacjom pozarządowym w promowaniu ich działalności lub udostępniać zaplecze dla organizowanych wydarzeń. Lepsza promocja zwiększa szanse organizacji pozarządowych na kontakt z potencjalnymi sponsorami, którzy pomogliby w organizacji lub finansowaniu podobnych wydarzeń. Analogiczne wsparcie powinny otrzymać think tanki zajmujące się informowaniem społeczeństwa o stosunkach międzynarodowych.

Rekomendacje dla kadry kierowniczej organizacji pozarządowych i think tanków (współpracujących w zakresie stosunków międzynarodowych), szkół podstawowych i średnich oraz uczelni:

- ⇒ Rozwiązania oferowane rządowi przez think tanki nie powinny być teoretyczne, ale praktyczne i konkretne. Jednak ich sukces zależy od gotowości rządów do ich wysłuchania, zwłaszcza gdy w tym ostatnim znajdują się populiści i eurosceptycy. Dlatego ważne jest, aby think tanki budowały swoją reputację i wiarygodność wśród samych obywateli, na przykład poprzez szeroko zakrojone działania PRowe, bezpośrednią prezentację swoich wyników w mediach lub organizowanie wydarzeń edukacyjnych dla szerokiej publiczności. Think tanki powinny dążyć do zapewnienia ogółowi społeczeństwa bezpłatnego dostępu do wyników swojej pracy (np. zakładanie bibliotek online lub publikowanie czasopism łatwo dostępnych dla ogółu społeczeństwa). Ważna jest również współpraca ze środowiskiem naukowym oraz nauczycielami w szkołach. Dzięki temu tworząc konkretne rekomendacje kierowane do rządu, mogą korzystać z wyników badań i doświadczeń kadry naukowej i dydaktycznej.
- ⇒ Think tanki i organizacje pozarządowe wraz z naukowcami, samorządami lub prywatnymi przedsiębiorstwami powinny organizować wydarzenia edukacyjne dla ogółu społeczeństwa, koncentrując się na następujących kwestiach: umiejętności korzystania z mediów i środków masowego przekazu, prawach obywateli wynikających z członkostwa, działaniach i celach politycznych UE. Nawet studenci uczelni powinni być motywowani do tworzenia własnych think tanków, aby przyczynić się do podnoszenia świadomości społeczeństwa.
- ⇒ Dyrektorzy szkół podstawowych i średnich powinni współpracować z naukowcami, think tankami i organizacjami pozarządowymi, aby szkolić nauczycieli powiązanych z ich placówkami. Szkolenia te, np. letnie obozy szkoleniowe, powinny koncentrować się na unowocześnionej formie nauczania takich przedmiotów jak historia, prawo i wiedza o społeczeństwie. Nauczyciele powinni mieć świadomość, że styl nauczania nie powinien opierać się przede wszystkim na mówionej interpretacji danych, ale na symulacjach (np. konkretne wydarzenia historyczne lub działania prawne instytucji rządowych), czy grach (możliwość wykorzystania aplikacji, takich jak Kahoot lub escape games). Nauczyciele powinni używać w trakcie lekcji oryginalne materiały wideo, aby uatrakcyjnić zajęcia (np. w celu wyjaśnienia i porównania wartości reżimów totalitarnych i demokratycznych warto zaprezentować uczniom wywiady wideo z obywatelami, którzy doświadczyli obu reżimów oraz z więźniami politycznymi pracującymi w kopalniach uranu). W ramach nauczania studenci powinni także tworzyć projekty badawcze i pracować

ze źródłami innymi niż podręczniki (np. artykuły branżowe, książki i filmy historyczno-biograficzne, muzea). Nauczyciele historii, prawa i wiedzy o społeczeństwie powinni być w stanie wciągnąć swoich uczniów w samą historię (np. uczniowie powinni wypróbować proces wdrażania ustawodawstwa w instytucjach UE lub być w stanie wyobrazić sobie poziom życia obywateli oraz warunki polityczne i prawne w warunkach danego czasu i miejsca, przy użyciu oryginalnych nośników danych oraz ich odpowiedniej interpretacji przez nauczyciela).

Rekomendacje dla ministerstw edukacji, kierownictwa szkół podstawowych i średnich oraz państwowych instytutów pedagogicznych:

- ⇒ Wprowadzenie do programów nauczania umiejętności korzystania z mediów i krytycznego myślenia. Krok ten mógłby pozytywnie wpłynąć na rozwój konstruktywnego myślenia wśród młodzieży. W szkołach podstawowych uczniowie powinni mieć ogólny zarys tego, gdzie mogą znaleźć obiektywne dane i wiadomości oraz jak rozpoznać dezinformację. Uczniowie powinni umieć poszukiwać informacji na temat przedmiotów i zagadnień, których uczą się w szkole (praca z zasobami internetowymi). Uczniowie powinni być również poinstruowani na temat niebezpiecznych i rozpowszechniających fałszywe informacje stron internetowych, a także zapoznani z zasadami cyberbezpieczeństwa. Uczniowie szkół średnich powinni być dogłębnie zaznajomieni z różnymi rodzajami mediów i sposobem weryfikacji informacji. Treść tego przedmiotu w szkołach średnich powinna również obejmować pracę z sieciami społecznościowymi (instrukcje bezpieczeństwa).

- ⇒ Modernizacja nauczania historii powinna oznaczać koncentrację na historii nowożytnej. Struktura nauczania historii powinna ulec zmianie w taki sposób, aby uczniowie nie tylko opanowali wiedzę o konfliktach narodowych w Europie, ale także mieli świadomość wspólnych wysiłków narodów na rzecz ustanowienia praw człowieka i demokracji (Stiglitz 2017). Jeśli chodzi o nauczanie związane z UE, istnieje potrzeba ustanowienia wyraźnie określonych jednolitych programów nauczania, zgodnie z uwagami Parlamentu Europejskiego (2015), który podkreśla, że ta treść nauczania jest niespójna w poszczególnych państwach członkowskich. Ponadto nauczanie historii powinno koncentrować się nie tylko na okresach takich jak prehistoria, antyk, średniowiecze i nowożytność kończąca się wraz z końcem II wojny światowej, ale powinno obejmować również program nauczania związany z drugą połową XX wieku i początkiem XXI wieku. Treść kursu powinna być uzupełniona m.in. o okres po II wojnie światowej, czy o etapy rozwoju UE (od lat 50. do chwili obecnej). Modernizacja powinna dotyczyć zarówno szkół podstawowych, jak i gimnazjów (w szkołach ponadgimnazjalnych tematyka powinna być omówiona bardziej szczegółowo).

- ⇒ Modernizacja edukacji obywatelskiej. Edukacja ta powinna przedstawiać podstawowe wartości zapisane w art. 2 Traktatu o Unii Europejskiej (poszanowanie godności ludzkiej, wolności, demokracji, równości, praworządności oraz poszanowania praw człowieka, w tym praw mniejszości). Nauczyciele powinni także przedstawić dla porównania wartości charakteryzujące totalitaryzm (np. cenzura prasy, autokratyczny rząd, ograniczanie wolności). Modernizacja edukacji obywatelskiej powinna dotyczyć szkół podstawowych.
- ⇒ Modernizacja nauczania o prawie w szkołach średnich (ten punkt jest kontynuacją poprzedniego punktu). Przedmioty o tej tematyce powinny zostać wzbogacone o wykładnię dotyczącą podstawowych praw w UE (funkcjonowanie instytucji unijnych). Należy zapoznać studentów z prawami obywatela państwa członkowskiego, kompetencjami państw członkowskich i poszczególnych instytucji UE (Komisja Europejska, Parlament Europejski, Rada Europejska, Rada UE i Europejski Trybunał Sprawiedliwości) oraz z tym, jak obywatel państwa członkowskiego może uczestniczyć w polityce UE. Studenci powinni zwracać większą uwagę na ten temat w trakcie studiów (np. na kierunkach takich jak stosunki międzynarodowe czy prawo międzynarodowe).
- ⇒ Wybrane przedmioty w szkołach średnich powinny być opracowane w języku angielskim (np. o migracjach ludności). Działanie to pozwoli na podniesienie jakości nauczania w języku angielskim (więc program nauczania nie będzie zawierał tylko „zwykłego” przedmiotu „język angielski”), a jednocześnie uczniowie będą bardziej zmotywowani do integracji ze wspólnotą europejską – co powinno zwiększyć ich zainteresowanie językami obcymi i problemami międzynarodowymi.

Rekomendacje dla kadry kierowniczej szkół podstawowych i gimnazjów zainteresowanych skorzystaniem z dofinansowania działań rozwojowych z programu Erasmus+:

- ⇒ Podkreślenie znaczenia programu Erasmus+ i wsparcie nauczania w języku angielskim. W szkołach średnich i podstawowych uczniowie i nauczyciele powinni być zaangażowani w mobilność transgraniczną w ramach programu Erasmus+. Po powrocie z zagranicy uczniowie powinni dzielić się swoją wiedzą przywiezioną z zagranicy (np. podczas uroczystości szkolnych, w których biorą udział inni uczniowie, prezentując przed publicznością elementy kultury i obyczajów obcych krajów, co miałoby pozytywny wpływ na świadomość uczniów i opinii publicznej). Mobilność transgraniczna poprawia również kompetencje nauczycieli, na przykład w nauczaniu języków obcych, a także w wymianie know-how i doświadczeń pedagogicznych, zwiększając tym samym ich możliwości i umiejętności.

Rekomendacje dla kadry kierowniczej szkół ponadgimnazjalnych i uczelni:

⇒ Szkoły średnie powinny ściśle współpracować z uczelniami. Dyrektorzy szkół średnich powinni być otwarci na propozycje profesorów uczelni, a także studentów do organizowania wykładów związanych z podstawowymi zagadnieniami, takimi jak: historia najnowsza, prawo UE, umiejętność korzystania z mediów czy problemy globalne. Działalność ta powinna zostać zaliczona studentom uczelni wyższych jako niezbędny staż studencki (nie tylko przyczyni się to do podniesienia świadomości na niższych szczeblach nauczania, ale także pozwoli na utrwalenie zdobytych podczas studiów informacji, zwiększy umiejętności prezentacji i pewność siebie).

Rekomendacje dla władz regionalnych i gminnych:

⇒ Interaktywne muzea. Dzięki elementom multimedialnym można lepiej zainteresować zwiedzającego muzeum niż poprzez zorganizowane zwiedzanie prowadzone przez profesjonalnego przewodnika. Trendem XXI wieku są rozwiązania audiowizualne w połączeniu z technologiami dotykowymi. Dzięki takim rozwiązaniom możliwe jest przedstawienie informacji o najnowszej historii tak, aby pobudziła emocje zwiedzającego i doskonale wciągnęła go w historię. Konieczna jest również regularna aktualizacja treści (informacji), które byłyby prezentowane zwiedzającym – tutaj powinna zostać nawiązana współpraca z think thankami, organizacjami pozarządowymi i uczelniami. W celu realizacji tej rekomendacji istnieje możliwość ubiegania się o dofinansowanie z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

Literatura

Aktuálně.cz (2021) Stejná minimální mzda v celé EU. Změna u té české by byla radikální, bojí se firmy. Aktuálně.cz. *Economia*. <https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/evropska-unie-chce-sjednotit-vyse-minimalnich-mezd-zmena-u-t/~266b2c38e4b011eb878fac1f6b220ee8/> (dostęp 26.07.2021).

Baute, Sharon, Bart Meuleman, Koen Abts i Marc Swyngedouw (2018) European integration as a threat to social security: Another source of Euroscepticism? *European Union Politics*, 19(2), p. 209-232. doi:10.1177/1465116517749769

Becker, Sascha, Thiemo Fetzer i Dennis Novy (2017) Who voted for Brexit? A comprehensive district-level analysis. *Economic Policy*, 32(92), p. 601-650. doi:10.1093/epolic/eix012

Bušítková, Lenka i Petra Guasti (2019) The State as a Firm: Understanding the Autocratic Roots of Technocratic Populism. *East European Politics and Societies: and Cultures*, 33(2), p. 302-330. doi:10.1177/0888325418791723

Čisář, Ondřej (2019) Sociolog Čisář: „Říkat dnes, že měl volič v roce 2017 vědět, do jakých problémů se dostane Andrej Babiš v roce 2019, je naprostý nesmysl”. *Sociolog*

ický ústav AV ČR. <https://www.soc.cas.cz/aktualita/sociolog-cisar-rikat-dnes-ze-mel-volic-v-roce-2017-vedet-do-jakych-problemu-se-dostane> (dostup 17.08.2021).

ČTK and Aktuálně.cz (2021) Agrofert nemá nárok na dotace, potvrdil Brusel. Dodržují zákony, reaguje Babiš. Aktuálně.cz. *Economia*. <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/babis-je-ve-stretu-zajmu-agrofert-nema-narok-na-dotace-rika/r~b6dd5934a46511eba4560cc47ab5f122/> (dostup 18.09.2021).

ČTK (2020) Maďarsko a Polsko by se do Evropské unie nyní nedostaly, tvrdí kandidát na předsedu CDU Merz. iRozhlas. Český rozhlas. https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/friedrich-merz-o-madarsku-a-polsku-v-eu-a-nord-stream-2_2012081801_btk (dostup 2.08.2021).

ČT24 (2021) Evropská komise zahájila řízení proti Maďarsku a Polsku kvůli omezování práv sexuálních menšin. Česká televize. <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/3340936-evropska-komise-zahajila-rizeni-proti-madarsku-a-polsku-kvuli-omezovani-prav-sexualnich> (dostup 5.08.2021).

Danics, Štefan i Ladislava Tejchmanová (2017) *Extremismus, radikalismus, populismus a euroskepticismus*. Wydanie I. Praga: Uniwersytet Jana Komeńskiego.

Komisia Europejska (2021a) Standard Eurobarometer 94 Winter 2020-2021: Public opinion in the European Union. Brussels: European Union. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2355> (dostup 3.08.2021).

Komisia Europejska (2021b) Standard Eurobarometer 94 Winter 2020-2021: Europeans' opinions about the European Union's priorities. Brussels: European Union. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2355> (dostup 3.08.2021).

Komisia Europejska (2020a) EU spending and revenue. https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/long-term-eu-budget/2014-2020/spending-and-revenue_en (dostup 26.07.2021).

Komisia Europejska (2020b) Standard Eurobarometer 93 Summer 2020: Public opinion in the European Union. <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion> (dostup 20.07.2021).

Komisia Europejska (2015) Standard Eurobarometer 83 Spring 2015: Public opinion in the European Union. Brussels: European Union. http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm (dostup: 1.08.2021).

Komisia Europejska (2011) Eurobarometer 74 Autumn 2010: Public opinion in the European Union. Brussels: European Union. http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm (dostup: 1.08.2021).

Eurostat (2021) Population by educational attainment level, sex and age (%). Eurostat database.

Parlament Europejski (2015) Návrh usnesení Evropského parlamentu. Dostupný: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2016-0021_CS.html#title1

Foster, Chase i Jeffrey Frieden (2021) Economic determinants of public support for European integration, 1995–2018. *European Union Politics*, 22(2), p. 266-292. doi:10.1177/1465116521994181

Foster, Chase i Jeffrey Frieden (2017) Crisis of trust: Socio-economic determinants of Europeans' confidence in government. *European Union Politics*, 18(4), p. 511-535. doi:10.1177/1465116517723499

Fox, Benjamin (2018) Seeking answers to euroscepticism. Euractiv Media Network. https://www.euractiv.com/section/future-eu/news/seeking-answers-to-euroscepticism/?utm_term=Autofeed&utm_campaign=Echobox&utm_medium=Social&utm_source=Twitter#link_time=1518159855 (dostup 18.07.2021).

Griffen, Scott (2020) Hungary: a lesson in media control. *British Journalism Review*, 31(1), p. 57-62. doi:10.1177/0956474820910071

Heller, Maria, Tamás Kohut i Borbála Kriza (2013) Reflecting a morose political climate: EU polity contestation in Hungary. W: *Contesting Europe. Exploring Euroscepticism in Online Media*. Red. Pieter De Wilde, Asimina Michailidou i Hans-Jörg Trenz. ECPR, p. 119-121.

Jiráček, Jan i Barbara Köpplová (2020) Advantages and problems of a liberal democratic media model. *Media and politics in the Czech Republic*. W: *Czech Democracy in Crisis*. Red. Astrid Lorenz i Hana Formánková. London: Palgrave Macmillan, p. 157-178.

Kaniok, Petr (2011) Statická, či dynamická Unie Euroskepticismus a vnitřní legitimita evropské integrace. *Mezinárodní vztahy*, 47(4): p. 78-93.

Khaled, Yasmien (2019) Identity and Nationalism in Euroscepticism: Does a strong national identity inevitably cause a weak European identity? *European Student Think Tank*. <https://esthinktank.com/2019/11/02/identity-and-nationalism-in-euroscepticism-does-a-strong-national-identity-inevitably-cause-a-weak-european-identity/> (dostup 25.08.2021).

Koźbiał, Krzysztof (2020) Znaczenie eurosceptycyzmu na scenie politycznej Republiki Czeskiej. *Politeja*, 17(3), p. 261-276. doi:10.12797/Politeja.17.2020.66.18

Krastev, Ivan i Stephen Holmes (2018) Imitation and Its Discontents. *Journal of Democracy*, 29(3), p. 117-128. doi:10.1353/jod.2018.0049

Ministerstvo Sprav Wewnętrznych Republiki Czeskiej (2021) Zpráva o extremismu a předsudečné nenávisti na území České republiky v roce 2020. Praha: Ministerstvo vnitra Odbor bezpečnostní politiky. <https://www.mvcr.cz/soubor/zprava-o-extremismu-a-predsudecne-nenavisti-2020-fin-pdf.aspx> (dostup 2.08.2021).

Perlíková, Dominika (2020) V Česku nikoho nezajímá, zda se Evropská unie řítí do katastrofy. *iRozhlas. Český rozhlas*. https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/trest-smrti-odpsolychy-policejni-nasili-v-belorusku-alexander-lukasenko_2008191155_ace (dostup 9.09.2021).

Sarrasin, Oriane, Theresa Kuhn i Bram Lancee (2018) What Explains Increasing Euroscepticism in Switzerland? A Longitudinal Analysis. Springer, Cham.

SPD (2021) Program pro volby do Poslanecké sněmovny 2021. <https://www.spd.cz/volby2021/program-do-voleb-2021/> (dostup 8.08.2021).

Stiglitz, Joseph E. (2017) Euro: společná měna jako hrozba pro budoucnost Evropy. Praha: Knižní klub.

Šabata, Petr (2021) V Česku nikoho nezajímá, zda se Evropská unie řítí do katastrofy. *iRozhlas. Český rozhlas*. https://www.irozhlas.cz/komentare/evropska-unie-hlasovani-pravo-veta-zuzana-caputova-komentar-petr-sabata_2106210911_zuj (dostup 2.08.2021).

TED (2019) Social media is a threat to democracy: Carole Cadwalladr speaks at TED2019. TED Blog. <https://blog.ted.com/social-media-is-a-threat-to-our-democracy-carole-cadwalladr-speaks-at-ted2019/> (dostup 26.07.2021).

Transparency International (2013) Abuse of state advertising for political ends in Slovakia. <https://blog.transparency.org/2013/05/28/abuse-of-state-advertising-for-political-ends-in-slovakia/index.html> (dostęp 17.08.2021).

Ulan, Mehlika Ozlem i Serdar Ornek (2015) Euroscepticism in the European Union. *International Journal of Social Sciences*, 4(2), p. 49-57. doi:10.20472/SS.2015.4.2.006

UNICEF (2020) Poverty and equal opportunities. United Nations Children's Fund Office in Ukraine. <https://www.unicef.org/ukraine/en/stories/poverty-equal-opportunities> (dostęp 9.09.2021).

Ušiak, Jaroslav i Petra Jankovská (2020) Rise of Euroscepticism in Slovak Political Parties before Election to European Parliament: Case of Rise of Extremism in Slovak Society. W: 2019 European Elections. The EU Party Democracy and the Challenge of National Populism. Red. Radu Carp i Cristina Matuita. BRILL, p. 187-203.

Zgut, Edit i Robert Csehi (2019) EU elections revive Eurosceptic talks in Poland and Hungary. Euractiv Media Network [cit. 2021-7-18]. Available: <https://www.euractiv.com/section/eu-elections-2019/opinion/eu-elections-revive-eurosceptic-talks-in-poland-and-hungary/> (dostęp 18.07.2021).

